

A. Jembrih: *Biskupova pisma Vatroslavu Jagiću...*

Senj. zb. 41, 305-328 (2014.)

ALOJZ JEMBRIH

BISKUPOVA PISMA VATROSLAVU JAGIĆU (1886. – 1901.)

Alojz Jembrih
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Borongajska cesta 83d
HR10000 Zagreb
ajembrih@hrstud.hr

UDK: 930"1886-1901"
81(091)
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2013-10-02

Od 13.553 pisma koliko ih je upućeno Vatroslavu Jagiću a koja su pohranjena u NSK u Zagrebu, u Odjelu rukopisa i rijetkih starih knjiga, deset je pisama Jagiću uputio senjski biskup, kasnije zagrebački nadbiskup Josip Juraj Posilović. Ta su pisma zanimljiva za slaviste i kroatiste zbog toga što biskup ne piše Jagiću o teološkim temama, već o glagoljici i glagoljskim spomenicima. Osim toga iz pisama se razabire kolika je bila biskupova zauzetost oko očuvanja glagoljice u njegovoj Senjsko-modruškoj biskupiji i o njegovim zaslugama kod osnutka katedre za staroslavenski jezik u senjskom sjemeništu, odnosno nastojanjima da i svećenici njegove biskupije, prigodom župničkoga ispita, pokažu poznavanje glagoljice. Za što bolje razumijevanje niza pojedinosti u pismima, ona su popraćena bilješkama a u prilogu članka je predložena i *Poslanica* upućena drugim biskupijama o očuvanju glagoljice.

Ključne riječi: Juraj Posilović, biskup, Vatroslav Jagić, slavistika, glagoljica, staroslavenski jezik, liturgijska knjiga

U ostavštini pohranjenih pisama Vatroslava Jagića u NSK u Zagrebu, sign. R 4610b nalazi se deset pisama senjskoga biskupa (biskup od 1876.), potom zagrebačkoga nadbiskupa (od 1894) Josipa Jurja Posilovića (1834. – 1914.)¹ što ih

¹ Posilović je rođen u Ivanić-Gradu, u brojnoj obrtničkoj obitelji; nakon pučkog školovanje posvetio se krojačkom zanatu. No burna 1848. primorala ga na povratak kući, pa je na poticaj svoga župnika otišao u zagrebačko sjemenište, potom u Beč na studij teologije (stanuje u zavodu Pazmaneumu). U Beču će doktorirati 1861. iz biblijskih znanosti i crkvenoga prava. Bio je jedan od osnivača *Hrvatskoga književnoga društva sv. Jeronima* (1868.) u Zagrebu, urednik *Katoličkoga lista*

je uputio Vatroslavu Jagiću iz Senja (4 pisma: 27. travnja 1886., 3. lipnja 1886., 10. ožujka 1889., 27. prosinca 1893.), Frohnleiten (Štajerska, Austrija, 1 pismo: 1. rujna 1886.), Preblaua (1: 10. kolovoza 1893.) i Zagreba (3 pisma: 21. i 25. veljače 1899., 2. rujna 1901.) i jedno kojemu nedostaje početak i završetak.² Četiri godine stariji od V. Jagića, Juraj Posilović mu piše ne o crkvenim ili teološkim pitanjima, već slavističkim, kroatističkim, točnije o pitanjima hrvatske glagoljice i paleoslavistike. Zato će u prvome pismu, uz ostalo, reći: "(...) Znao sam u Senju biskup, gdje bi po pravici imala biti staroslavljenska služba. Ja bih ju uzpostavio, i u Rimu ne bi bilo jamačno zapreka, nego u diplomaciji – mađarskoj! Svakako bi se glagoljsko pismo imalo zamijeniti latinicom. A u ovom je teškoća, također diplomatska – da se ne bit tobože i ostali katolici Slaveni za staroslavljenskom službom pojagmili!!" Iz daljega slijeda biskupove zauzetosti oko uvođenja glagoljice i staroslavesnskoga bogoslužja u svoju biskupiju, saznajemo da je na tome planu mnogo postigao. Tako je njegovom zaslugom staroslavenski jezik postao predmet izučavanja na bogoslovnom učilištu. On je 22. travnja 1893. za svoju biskupiju sastavio dekret koji je obznanio, povodom izlaska iz tiska Parčičeva glagoljskoga Misala: "S ovim izdanjem dana nam je mogućnost, ali također nastala i stroga dužnost, da počnemo u naših diecezah upotrebljavati božju službu jezikom staroslovjenskim, kako je bivalo od najstarijih vremena, te imalo biti do dana današnjega. On bo, što danas de facto postoji: poraba jezika čisto hrvatskoga, pa još k tome miešanje hrvatskoga s latinskim, nije pred kanoni van tla poraba."³

Posilović je saznao da će Jagić iz Rusije – Petrograda doći u Beč na Miklošičevo mjesto u Institutu za slavensku filologiju i starine (*Institut für slavische Philologie und Altertumskunde der Universität Wien*).⁴ Budući da Jagić s predavanjima u Beču počinje u zimskome semestru, Posilović ga moli za neke staroslavenske tekstove sv. Pisma. U drugome pismu će se zanimati za staroslavenske najstarije glagoljske spomenike do kojih je želio doći jer su

(1872. – 1875.), zalagao se je za poboljšanje novog *Zakona o pučkom školstvu i učiteljstvu* (1874). Do preuzimanja biskupske dužnosti u Senjskoj biskupiji (1876), Posilović je bio profesor na Bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. No, za poznavanje Posilovićevih shvaćanja o kulturi i politici u razdoblju njegova bogoslovnoga studija u Zagrebu, uputno je vidjet Z. GRIJAK, 1998, 51-72, kao i korespondenciju između spomenute dvojice, u istom časopisu na str. 133-173. O Posiloviću vidi još: F. PLEVNJAK, 1910, 459-464; *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 480-487; A. SZABO, 2004, 331-346.

² Pisma do sada nisu još objelodanjena pa ih ovdje prvi put objavljujemo s popratnim bilješkama.

³ Cit. kod M. BOGOVIĆ, 1993, 73-74. Od početka ak. god. 1893./94. Posilović je senjskom sjemeništu uveo katedru za staroslavenski jezik, a od 1894. taj jezik postaje i predmet župničkoga ispita u njegovoj biskupiji.

⁴ Kratak povijesni pregled toga Instituta v. R. JAGODITSCH, 1960, 79-83.

Sl. 1. Juraj Posilović

objelodanjeni itd. U pismima navodi i neke pojedinosti iz svog privatnoga života, npr. liječenje u toplicama. Iz tih se pisama razabire da je senjski biskup Juraj Posilović s Vatroslavom Jagićem uspostavio prijateljske odnose. To se razabire iz oslovljavanja; Posilović će Jagića oslovljati: *Visokorodni gospodine* (3), *Presvjetli gospodine* (6), *Visokocienjeni prijatelju* (2), *Dragi prijatelju* (1). Sebe će pak, uz izraze poštovanja i pozdrav, potpisati kao: *pokorni Juraj Posilović* (1), *pokorni sluga Juraj Posilović* (3), *ponizni sluga i prijatelj* (1), *Vaš najodaniji prijatelj* (1), *ponizni sluga* (2), *ponizni prijatelj* (1).

Pisma u cijelosti glase:

I.

Senj 27/4 1886.

Visokorodni Gospodine!

Iz Hrvatske stiglo Vam je bez dvojbe mnogo čestitaka, što dolazite svojoj domovini bliže, a na stolicu slavnoga Miklošića.⁵ I ja se sbilja tomu radujem od srдца. Vrloj Vašoj

⁵ Franc Miklošič (1813. – 1891.) slovenski filolog i slavist. Profesor slavenske filologije na Bečkom sveučilištu od 1849. Bio je jedan od najvećih slavista toga doba. Nakon smrti 1891. Miklošića je naslijedio (1886.) Vatroslav Jagić (1838.-1923.), došavši iz Petrograda gdje je bio profesor od 1886. do 1890. Godine 1891. došao je u Beč za nasljednika Franca Miklošića gdje je bio aktivan profesor sve do 1908. kad je umirovljen, a naslijedio ga je njegov zet Milan Rešetar. Više o Jagiću u: *Jagićev zbornik*, ur. Ivo Frangeš, ZZOK Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u

supruzi, koja Vas je toli odvažno i požrtvovno slijedila u dalek i tudj svijet, kako se riedko nadju Hrvatice – pače i muškarci misle, da su ne znam u kakov svijet zašli, ako iz Zagorja dodju u Srijem, ili – što je strašno – u Liku! – Dakle prevriednoj Vašoj supruzi čestitam što će, svojim bliže, moći s Vama ujedno boraviti ugodnije i zadovoljnije dane. I za svoju djetcu – Bog ju blagoslovio! - valjda niste nikada ozbiljno mislili da ostanu Rusi.

Hrvatska knjiga, i hrvatska mladež – koja će Vas u Beču moći slušati, kao da ste u Zagrebu: imaju uzroka veseliti se.

I sam bih, da mi je moguće, sjeo vam do nogu, da slušam staroslavjenski jezik. Neka Vam se ovo ne čini čudno – paradoksnost! Znači, da sam u Senju biskup,⁶ gdje bi po pravici imala biti staroslavjenska služba. Ja bih ju uzpostavio, i u Rimu ne bi bilo jamačno zapreke, nego u diplomaciji – mađarskoj! Svakako bi se glagoljsko pismo imalo zamieniti latinicom. A u ovom je teškoća, također diplomatska – da se ne bi tobože i ostali katolici Slaveni za staroslavjenskom službom pojagmili!!

Ako o ovom mislim, valja da si nastojim pod starije dane nabaviti znanja i poznanja toga jezika, kad nisam učinio u mlađe dane. Evo vidite, da bih iskreno želio biti Vam učenicom. Makar mi ta sreća i ne dopadne, nadam se, da će mi od vaše dobrote dopasti druga: da ću naime, kad stignete u Beč, smjeti Vas zamoliti za savjet i uputu.

Iz novina doznajem, da nećete, nego istom u zimskom semestru početi predavanja u Beču, dosljedno da ste obvezan tu još koje vrijeme boraviti. Ako je ovo istina, i ako Vam nije nikakva nepravilnost: zamolio bih Vas za jednu ljubav.

Vi ste lane izdali jedan starosl. Kodex evangelijski,⁷ koji bih želio imati. Ako ima od Sv. pisma staroga ili (novoga) zakona još drugi kakov kodex, izdan od Sreznjevskoga,⁸ ili koga drugoga, tu u Ruskoj, te bi se mogao lasno dobiti, bio bih veseo, da ga dobijem. Ne imam ni Psaltira, a još manje: čitavo Sv. pismo star.[oga] i novoga zakona, na staroslavjen.[skom] jeziku, a treba mi. Evo dakle što se usudjujem moliti, ako Vam nije neprilicno, da biste izvoljeli nabaviti mi ono, što znate i sudite, da bi mi za moju svrhu vrijedilo, pa da mi pošaljete sam, il kroz moju tu knjigarnu, ovamo u *Zeng per Fiume*. Što se tiče novca, platit ću, kako hoćete: onamo ili u Beču Vama, kad dodjete, ili možda Vašem bratu župniku.⁹

Oprostite, ako sam došao u nevrieme; te primite i za vrlo gospodju suprugom moje najdublje štovanje i prijateljski pozdrav.

pokorni Juraj Posilović

Zagrebu, Zagreb, 1986; *Zbornik o Vatroslavu Jagiću*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, knj. I, Zagreb, 2007.

⁶ Juraj Posilović (1834. – 1914.) bio je Senjsko-modruški biskup od 1876. do 1894.

⁷ Jagić je u Petrogradu objavio: *Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae Codex Marianus glagoliticus*, (...), Sanktpeterburg 1883. S. DAMJANOVIĆ, 2006, 148 navodi mjesto objavljivanja Barlin?

⁸ Izmail Ivanović Sreznjevskij (1812. – 1880.) ruski povjesničar, sveučilišni profesor u Harkovu i Petrogradu.

⁹ Bio je to Ivan Nepomuk (1840. – 1900.) župnik u župi sv. Šimun u Markuševcu kraj Zagreba, a bavio se i politikom.

2.

Visokorodni Gospodine!

Vrlo ste me uzradovali svojim prijateljskim odgovorom, i pošiljkom. primite za to moju srdačnu zahvalnost. Ja sam se vašom prijaznom uputom već poslužio, te imam, osim *Marijanskoga* četveroevangjelja,¹⁰ za koje mi osim zahvalnosti preostaje napram Vama još jedna dužnost, - jur i *Zagrafsko*,¹¹ a prije sam već imao *Assemanov* evangelistar,¹² i *Ostromirov*¹³ (od Hanke¹⁴); imam i *Nikoljsko*¹⁵ i *Psalterium* od Geitlera¹⁶ i *Euchologium*.¹⁷ A ovo će biti sve, što imam. Mogu li vašom dobrotom još šta dobiti, cijeniti ću se sretnim. Još bi kamo li veća sreća bila, da sam u mladje dane ovakovih se studija prihvatio, ili barem da mi je sada k tomu prava dokolica i dostatno zdravlje. Al baš ovoga jednoga i drugoga imma po najmanje, i moram svake godine po toplicah vrieme prosipati.

¹⁰ To je evanđelje objavio Jagić, v. bilj. 3. Ime je dobilo po manastiru koje se zvalo Rođenje Bogorodice Marije na Svetoj Gori (Athos). Pisano uglatom glagoljicom. Danas se nalazi u Moskvi, Muzej Rumjancev. Tekst evanđelja je nastao u XI. stoljeću. O njemu v. S. DAMJANOVIĆ, 2002, 77-80.

¹¹ Naziv po manastiru Zografu na Svetoj Gori (Athos). Tekst potječe s kraja X. ili početkom XI. stoljeća. Pronašao (registrirao) ga je Antun Mihanović kad je obnašao dužnost austrijskoga konzula (1843.). Godine 1860. Zografski kaluđeri darovali su ga ruskomu caru Aleksandru II., i danas se nalazi u Petrogradu RNB. Izdao ga je u Berlinu 1879. V. Jagić, *Quoattuor evangeliorum Codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus*. Ponovljeno fototipsko izdanje tiskano je 1954. u Grazu. V. S. DAMJANOVIĆ, 2002, 73-75.

¹² Pronašao ga je 1736. u Jeruzalemu i kupio talijanski isusovac J. Assemani pa se po njemu tako i naziva. Pisan je oblom glagoljicom. Danas se nalazi u Vatikanskoj knjižnici u Rimu. Objelodanio ga je Franjo Rački u Zagrebu 1865. s Jagićevom uvodnom raspravom. U Rimu ga je iznova objavio Ivan Crnić 1878. latinicom, Josip Vajs i Josef Kurz u Pragu 1929. objavili su ga fototipski. U Sofiji 1981. u faksimilu objavile su isti kodeks V. Ivanova- Mavrodinova i A. Džurova.

¹³ O tome evanđelju kod Josipa Hamma čitamo: "Kao najstariji i stsl. spomenicima najbliži predstavnik ruske redakcije smatra se *Ostromirovo evanđelje* (Os, aprakos, napisao ga je između 1056. i 1057. u Novgorodu đakon Grigorije za posadnika Ostromira). To je ujedno najstariji datirani rukopis ćirilčke književnosti." J. HAMM, 1970, 191.

¹⁴ Vaclav Hanka (1791 – 1861), češki filolog i pjesnik. Bio je bibliotekar Češkoga muzeja u Pragu.

¹⁵ Napisano oko 1400. u Srbiji u manastiru Nikolja na lijevoj obali Morave. Predložak mu je glagoljski tekst. Objavio ga je Đuro Daničić u Beogradu 1864.

¹⁶ *Sinajski psaltir* (Psalterium Sinaiticum), prijepis iz XI. stoljeća. Nalazi se na Sinajskoj gori u grčkom manastiru Sv. Katarine. Izdao ga je Lavoslav Geitler, prvi profesor slavistike, u Zagrebu 1883. u izd. *Djela JAZU*, knj. III.

¹⁷ *Sinajski euholgij*, glagoljski spomenik iz XI. st. nastao u Makedoniji. I taj je spomenik objavio L. Geitler: *Euchologium. Glagoljski spomenik manaistira Sinai brda*, Zagreb 1882. U slavenskoj se paleografiji danas navodi da su u Makedoniji, na ohridskom prostoru napisani: *Zografsko evanđelje*, *Assemanonijev evanđelistar*, *Sinajski psaltir* i *Sinajski euholgij*. J. HAMM 1970, 188; S. DAMJANOVIĆ, 2002, 93.

Ovdje se sjećam, kako sam g. 1884. bio kratko vrijeme, ali za mene baš ugodno, s Horvatićem u Karlsbadu. Hvalio mi je Vašu čestitu kuću, u koju reče, da najviše i najradije zalazi. Muž je po mojem sudu doista vele vriedan, i šteta što ga nije Milan¹⁸ prije toliko cienio, koliko bi reći da ga cieni sada.

O slavenskoj liturgiji razgovarat ćemo, kad nam dodjete bliže. Doista bi bilo najbolje, da je moći uvesti ćirilicu; al za to je vrijeme sada morda ne zgodnije, nego li kada prije. Kako god daleko stojite na strani, te se ciele duše bavite knjigom, ipak dobro vidite, kako smo si i sami smetavci, da nas ne bi ogrijalo sunca, i kako se tom našom ludošću služi neprijatelj.

Kad dodjete bliže, javit će se više stari i naći novi prijatelji iz Hrvatske. I sam ne razumijem, kako Vam se nisu odmah naradovali, čim je bilo izviestno, da nam bliže dolazite. Tim više je meni drago, da nisam zaostao.

Napokon oprostite mi jednu primjedbu. Ne znam kakov naslov Vas ide tu u javnosti. Ako nisam pravoga pogodio, ne dvojite, da nije ni jedan viši od mojega štovanja; jer je ovo od davna u mene vrlo veliko naprama Vama, a sad i veće, pošto ste mi tako voljno i prijazno pružili i ponudili svoju pomoć.

Najavite i opet miloj si gospođi supruzi moje najdublje i najiskrenije počitovanje, koje Vas i u mojem srcu za jedno spaja.

U Senju 3. lipnja 1886.

Vaše visokorodnosti
pokorni sluga
Juraj Posilović

3.

Visokorodni gospodine!

Dužan sam ispričati se, kako Vas nisam posjetio vraćajući se iz Karlsbada preko Beča, kako sam bio obećao. Bog sam zna i vidi, kako bi mi bilo drago, da sam mogao rieč održati. Ali sam iz Karlsbada došao sasvim polomljen. Ne samo što mi nije ona kura koristila, nego mi je upravo škodila. Tako sam još u Karlsbadu bio odlučio, da za oporavu zaklonim u Frohnleiten (između Brucka i Gradca), a u Beču da samo toliko ostanem, koliko trebam da ovršim više posala i obavim najnuždnije visite.¹⁹ Prama tomu sam već prošli petak na večer ovamo stigao i nastanio se im *Servitenkloster*. Ostat ću pako ovdje po svoj prilici do 8. o. m. uključno.

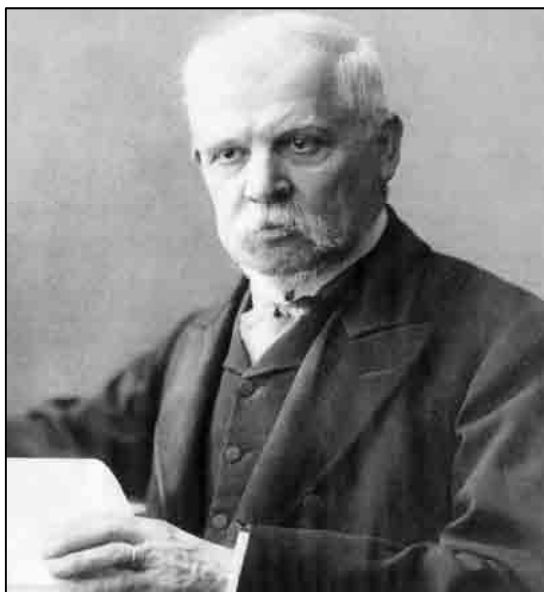
Bit će takodjer ne mala nepravilika doći u Senj, budući da je Rieku, i ono naše primorje kolerom okuženo. Po svoj prilici morat ću opet preko Zagreba, Ogulina i Vratnika.

Ovo molim Vas da izvolite prijateljski uzeti na znanje, te me napose ispričati kod milostivne i ljubazne svoje gospođice.

¹⁸ Riječ je o Milanu Rešetaru (1860 – 1942), Jagićevu zetu, kasnijem profesoru na bečkoj slavistici od 1908. do 1918.

¹⁹ Vjerojatno posjet, ili pak medicinske pretrage?

Sl. 2. Vatroslav Jagić

Za našu liturgiju bit će još dosta vremena i prilike, da vas interesujem. Za sada se, žalibože, ne može ništa odlučnijega učiniti. Što bi pako meni, za bolje poznavanje te stvari moglo biti od koristi ili potrebe, molim Vas, da me na to i nadalje prijateljski izvolite upozorivati, i koliko Vam je vremena i prilike, nabavljati mi i pošiljati izvornike i pomagala, kakovih si sam ne znam ni ne mogu nabavljati, naročito iz Senjskoga kuta.

Dao Vam Bog tu zdravlje i u svem božji blagoslov!

Stoga željan za Vas i za svu Vašu krasnu familiju, te s dubokim poštovanjem ostajem.

Frohnleiten 1. rujna 1886.

Vaše visokorodnosti
pokorni sluga
Juraj Posilović

4.

Presvietli gospodine!

Uzdam se, da vjerujete, da Vas ja visoko štujem, i tako sam slobodan čestitati Vam na novom odlikovanju.

Bog Vam dao samo zdravlje, i svedjer svežu snagu duha! Hvala i priznanja, koja ste do sada mnoga stekli i s raznih strana, nisu vam predteče one slave, koja će biti trajno i za vazda spojena s Vašim imenom!

Bog dao!

Molim javite moj naklon i pozdrav svojoj miloj supruzi, i pozdravite mi i svoju dragu djecu, za koju mislim, da će me se nešta sjećati.

Bog vas svih imao u svojoj milosti!

S dubokim poštovanjem

U Senju 10. ožujka 1889.

Vaše presvietlosti

pokorni sluga

Juraj Posilović

5.

Presvietli gospodine, visokocienjeni prijatelju!

Odkad sam ovdje primio sam pismo od bečkoga nuncija, kojim me moli, da od novoga glagoljskoga misala²⁰ ustupim njemu na razpolaganje nekoliko primjeraka. Toga ne mogu, ne imajući sam dosta, ali odatle razabirem, da više ne ima u Rimu primjeraka onoga misala, pak su se – tako se ja domišljam – valjda nekoje austro-ugarske knjižnice obratile na nuncija, da im pribavi.

Kad kući dodjem, poprilično ako 10. rujna, ja ću svakako gledati, da Vama jedan primjerak pošaljem za *porabu* i ocjenu,²¹ jer nije prilike da bih mogao sasvim Vam ga ustupiti, koliko bih god želio.

Ja sam nunciju pisao, da će biti po mojem mnijenju potrebit drugi odtisak novoga izdanja, al da bih želio, da se ipak prije prvi odtisak od učenih muževa pregleda.

Ja nisam novoga izdanja do sad ni malo pregledavao, a niti si ne pripisujem nikakova znanja u tom; al bih se usudio pram Vama kano učenjaku i prijatelju staviti nekoja pitanja, da dobivši po Vašoj dobroti odgovor uzmognem i sam znati, što bi valjalo, i to na odlučujućem mjestu kazati, ako bi mi se prilika dala.

Ja mislim, da bi se oblik nekih pismena imao promieniti, da čitanje bude laglje. Da se samo v, t, d, l ovako stegnu: koliko bi se laglje čitalo! (Sl.3. i 4.) Ja znam, da je karakter glagolskih pismena, da su zavrčasta; al ako ti zavrčki čine, da je to pismo previše raztegnuto i za čitanje mučno, ne znam za što se ne bi do nekle onako ujednostručilo, kako latinsko. Ja bih i ž pisao (vidi sl. 4.), makar se to piše jednako od izumljenih za slavenske glasove. Pisme i ja bih pisao (vidi sl. 4.), da se potpunije razlikuje od o (vidi sl. 4.). Pa tako bi se još više toga promieniti dalo, a da pismo ipak ne izgubi svojega karaktera.

²⁰ Apostolski bečki nuncij bio je tada Luigi Galimberti. Riječ o Misalu što ga je priredio Dragutin Parčić (1832.-1902.) i dao tiskati 1893. u Rimu vrativši u nj hrvatsku redakciju crkvenoslavenskoga jezika nakon pokušaja ukrajinizacije (rusifikacije liturgijskih knjiga; vidi bilj. 33 ovdje). Vidi: J. HAMM, 1971, 213-222; 1963, 43-67. O Parčiću vidi: A. JEMBRIH, 2002, 5-22; Antun Dragutin Parčić. Hrvatski jezikoslovac i glagoljaš, *Zbornik radova sa znanstvenoga skupa. Život i djelo Dragutina Parčića*, Zadar-Preko 18-19. listopada 1992, Zadar 1993; I. GOSTL, 1998.

²¹ Jagić je objavio svoju recenziju Parčićeva Misala u *Archiv für slavische Philologie*, Bd. 16, Berlin 1894, 210-216.

Što se tiče teksta, a na pose onih komada, koji nisu iz Sv. pisma.

Kako su sada ferije, ne bih ni pošto htio, da Vam otimljem odmor, il smetam kakav drugi zahvalniji rad: za to izvolite učiniti od ovih mojih pitanja što, i kada Vam se bude svidjelo.

Ovdje je ugodno mjesto i društvo – dosta ih iz Zagreba – te sam s te strane zadovoljan. No žalibože! do sada ne opažujem nikakve promjene na bolje glede moje probave.

Nadam se, da ste *pravodobno* primili moj list iz Beča, u kojem sam najavio, kako me kiševito vrijeme lišilo utjehe i radosti, da u krugu Vaše mile obitelji provedem jedan dan. Molim Vas, da me i sada blagohotno sam izpričate, i kod svoje drage obitelji preporučite. Bog Vam svima dao svoj blagoslov.

S odličnim visokopočitovanjem.

Preblau 10/8 1893.

Vaše Presvietlosti

ponizni sluga i prijatelj

Juraj Posilović

6.

Presvietli gospodine, visoko cienjeni prijatelju!

Još sam dužan zahvaliti se za štovani list iz Prestinga, Vratio sam se kući iz Preblaua bolestan, s nekom vrsti influenze, te se nisam kroz mjesec dana i više, mogao oporaviti, a trebalo sa svim tim bar nešta raditi u službenih poslovih. Medju tim bješe Vam odavle poslan glagolski misal, i od Vas takodjer vraćen.

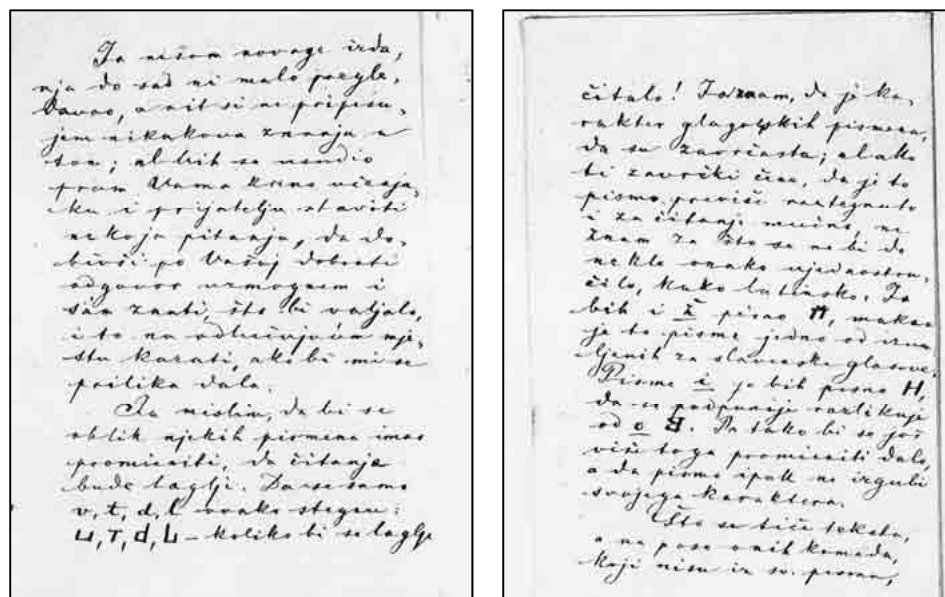
Hvaleći dakle sada za odgovor i uputu, priznajem da ste pravo rekli glede glagolskih pismena, koja bih ja želio za čitanje da se kako učine jednostavnija. Naši neprijatelji upotrebljavaju svaku priliku, kako će nam škoditi, a nalaze spremnih pomoćnika i u nekih biskupih dalmatinskih i istarskih.

Po mojoj diecezi je u augustu rasproslan na svaku župu glagolski misal,²² no ja sam glede njega nisam svećenstvu progovorio, očekujući azbuku staroslavensku, koju mi Kršnjavi²³ obećao dati posredovati po gimn. profesoru Brozu,²⁴ al ovaj već skoro dva mjeseca bolestan, te će umrijeti, ako morda nije već umro.²⁵

²² Vidi: M. BOGOVIĆ, 1993, 63-77; A. NAZOR, 1993, 103-120.

²³ Riječ je o Izidoru Kršnjavom (1845. – 1927.), povjesničar umjetnosti, slikar; bavio se i pisanjem pa je u hrvatskoj književnosti zapamćen kao prozaist, esejist i prevoditelj. O njemu vidi: *Hrvatska književna enciklopedija*, 2, Zagreb, 2009, 445.

²⁴ Ivan Broz (1852. – 1893.), hrvatski jezikoslovac. O njemu vidi: Z. VINCE, 1992; A. JENBRIH, 2005, 89-103. Posilović je želio imati: *Mali azbukvar za pravilno i jednolično čitanje glagoljice u novih crkvenih knjigah po hrvatskoj recenziji*. Broz je tu početnicu priredio na zamolbu biskupa Posilovića: "Kada je ono izišao glagolski Misal, zamolio je tadašnji senjski biskup presvjetli gospodin dr. Josip Posilović Broza, da bi za svećenstvo njegove biskupije

Sl. 3-4. Treća i četvrta stranica Posilovićeve pisma Jagiću 10. 8. 1893.
(govori o glagoljskim slovima)

Za pravilno i jednolično izgovaranje i čitanje glagolice, treba mi nužno takva azbuka.²⁶ Imat ću muke, dok glagolski misal podpuno uvedem, osobito kod starij svećenika, a morda i gdje kojih mlađjih. Znae, kako su Hrvati: rodoljubni, požrtvovni – kod punih čaša! al za uztrajan rad – bogme treba uztrajne energije da naučiš glagolicu prilično čitati!

sastavio naputak, kako valja čitati Misal. Broz se ovomu časnom pozivu drage volje odazvao." A. MUSIĆ, 1894, 162.

²⁵ Da je Ivan Broz, nažalost, umro prije nego je njegov *Naputak* za čitanje glagoljice tiskan, svjedoči bilješka Antuna Dragutina Parčića koji je isti *Naputak*, pod spomenutim naslovom u bilj. 20, dao u Rimu tiskati s Posilovićevom aprobacijom od 23. ožujka 1894. Parčić zapisuje: "Ove bilješke sgotovio je bio malo prije smrti pok. Dr. I. Broz po želji presv. bisk. J. Posilovića, pak se evo sad objelodanjuju uz male promjene veleuč. Radetića sjemeništnoga Profesura u Senju, čemu sam ja još uz koju opazku i razjašnjenje nešto pridodao. U Rimu na staro Cirilovo 1894. Dragutin A. Parčić kanonik pri sv. Jerolimu." Parčić je naveo da je to pisao na stari blagdan sv. Ćirila. Treba reći da je papa Leon XIII. 30. rujna 1890. svojom okružnicom "Grande munus" odredio blagdan za sv. Ćirila i sv. Metoda 5. srpnja i taj je uvršten u rimokatolički kalendar (i tako je danas). Pretisak *Malog azbukvara* objavljen je kao *Dodatak* katalogu izložbe *Ex libris Kezele* što je upriličena uz Dane Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu od 23. svibnja do 14. lipnja 2002. Pretisak priredio Alojz Jembrih.

²⁶ Upravo je to dobio u redakciji Ivan Broz, Radetić Ivan i Dragutin Antun Parčić 1894. Vidi bilj. 20 ovdje.

Rado bih znao, kako ste zadovoljni s novim izdanjem glag.[olskoga] misala; a ako ste o tom gdje u javnosti sud napisali, bilo bi mi drago, kad bih mogao i ja ono čitati.²⁷

U svom listu spomenuste *Oktoich* Cetinjski,²⁸ o kojem ste nakani bili progovoriti u bečkoj akademiji. Ako bi se dalo i to kako dobiti – morda ste dali napose natisnuti? vrlo bih se veselio.

Ja imam tekste evangeljija: Maria., Zagraf., Asseman., Ostromir (od Hanke). Apost. šišatov.²⁹ i Nestorove kronike³⁰ ne imam. Ako biste imali priliku kupiti ovo, te mi poslati, bio bih vrlo zahvalan.

U mojem sjemništu prof. gimnazijalni Radetić (svećenik) nauča staroslavenski jezik,³¹ i kako mi se javlja, mladež sluša i uči marljivo i rado.

U Rimu su prisiljeni glagol. misal na novo tiskati. Ovomu sam ja mnogo kriv, koji sam za svoju diecezu odmah naručio bio mal ne 200 komada, i dobio. A kaže se, da ja tek kakvih 300 kom. iznesla bila sva naklada!³² Tako se nije moglo zadovoljiti ni barskoj diecezi u Crnoj-gori, koje radi biaše poglavito izdan misal.³³ To su tako

²⁷ Jagić je recenziju toga misala objavio u *Archiv für slavische Philologie*, Bd. 16, Berlin, 1894.

²⁸ Riječ je crnogorskom prvotisku *Osmoglasnik* tiskanom u Cetinju 1494. Usp. M. BOŠNJAK, 1970, 88-102.

²⁹ Riječ je o Aprakos-Apostolu, rukopisu iz 1324. Pohranjen je u manastiru Šišatovac na Fruškoj Gori. Objavio ga je Franc Miklošič: *Apostolus e codice Monasterii Šišatovac paleo-slovenice*, Vindobonae (Beč) 1853. Mogli bismo postaviti pitanje zašto se je biskup Posilović zanimalo za spomenute glagoljske i ćirilčke spomenike?. Budući da je Parčić pri sastavljanju konzultirao upravo *Assemanijevo ev.*, i *Marijinsko ev. Sinajski psaltir te Šišatovački ap.*, možda je Posilović upravo iz tih razloga želio imati te tekstove.

³⁰ Riječ je o najstarijoj ruskoj kronici čiji najstariji prijepis datira iz 1377. Izvorni se tekst nije sačuvao. Pretpostavlja se da je prvu redakciju Kronike sastavio neki redovnik. Sadrži svjetovnu povijest od Adama do smrti cara Teofila 842. O toj su Kronici pisali: S. SRKULJ, 1896.; R. TRAUTMANN, 1931. i dr.

³¹ Ivan Radetić (1834.-1914.) svećenik, profesor u senjskoj gimnaziji, autor knjiga: *Predavanje o knjigi staroslavenskoj*, Senj 1896; *Pregled hrvatske tradicionalne književnosti*.

³² Ta je činjenica ponukala neke autore, pišući o Posiloviću, da je on "na vlastiti trošak dao u Rimu tiskati novi glagoljski Misal" (A. SZABO, 2004, 336).

³³ Vidi: F. VELČIĆ, 1993, 121-142; A. J. SOLDÓ, 1990, 167-186. Za usporedbu zanimljivo je navesti što je, također, Jagiću pisao Parčić iz Rima 2. studenoga 1881. koji je pripremao glagoljski Misal: "(...) Ja neprekidno nastavljam svoj posao, tako da sam već dobru polovicu na čisto prepisao. Kako Vam onoga puta natuknuh, ja se držim prilično hrvatska recentije, upotrebljujuć dakako, gdje su mi pri ruci, najstarije tekstove *Assemana*, *Zografskoga*, a sad i *Sreznjevskoga*, a u apostolskih knjiga – *Šišatovačkoga* (...)" (Cit. A. JENBRIH, 2002., 11). Kad je Misal bio tiskan, onda je Parčić 25. rujna 1893. iz Rima Jagiću opet pisao: "Veleučeni Gospodine, Odlični Prijatelju! Dočim Vam ovo moje pismo stigne jamačno da će vam biti prispio i poštanski omotak, sadržavajući slavenski Misal po Rimskom obredu, koji sam Vam dao poslati preko Zadra. Nećete mi zamjeriti, ako Vas se nisam prije sjetio, bila mi je uvijek ta nakana; nu zbog premalena broja, što ih se je tiskalo, bilo mi pomučno. Doći do jednoga istiska. Molim vas

pripravili naši neprijatelji, da se ne bi misal mnogo razširio. Ja sam bio odmah nunciju odgovorio: da mu ne mogu ustupiti ni jednoga primjerka, i da je prieka nužda na novo tiskati. Sad se sbilja tište, ni sad ne znam, u koliko primjeraka.

Želim Vam i Vašoj miloj obitelji, kojoj molim da me preporučite, zdravlje i svaku dobru sreću u mladoj godini i preporučajući se u Vaše dragocjeno prijateljstvo ostajem s najiskrenijem štovanjem.

U Senju 27/12 1893.

Vaš najodaniji prijatelj

Juraj Posilović

7.

Zagreb 21/5 1898.

Presvietli gospodine, dragi prijatelju!

Znam da Vam je dragocjeno vrijeme, al Vas molim oprostite mi, ako želim, da i meni koji časak poklonite.

Preko nekoga Velimira Zrepajca, Srbina u Beču, stiže mi od "Maćice Serbske w Budišinje" karta kojom me imenuje "za zakladneho sobustawa a sobozaloženja serbskeho maćičneho doma w Budišinje".³⁴ Znam samo nekoliko za eksistenciju lužičkih srba, al od

da pokle ga prolistate izvolite mi prijaviti Vaše cienjeno mnjenje i opazke. Vidjet ćete, da u odlomcih Evangjelja upotrebio sam ponajveć *Assemanovo* Evangjelje, pak i *Marijinsko*, pridržao sam, gdje sam ih našao, i stare aoriste; nu na više mjesta bilo mi nužno, jer je tako zahtievala rimska cenzura, da se prilagodim prevodu Vulgate. Žao mi je bilo, što u Apostolu nisam mogao imati pri ruci drugo osim *Šišatovačkoga*, a u odlomcih staroga uvieta morao sam upotriebiti Brčićeve odlomke; odlomke Psalama po Sinaitskom psaltiru Geitlerovu, a molitve prema prvom izdanju Misala. Uobće držao sam se hrvatske recenzije (...) (cit. A. JENBRIH, 2002., 12). Postavlja se pitanje, je li biskup Posilović kontrolirao tekstove s kojima se služio Parčić kod Misala (1893) ili je pak želio iz ljubavi prema starini imati iste tekstove? Što se pak Crne Gore tiče i spomenutoga Misala (1893.) i šireg povijesnoga konteksta, čitamo u članku pod naslovom: *Glagoljica u konkordatu*, sljedeće: "(...) Crna Gora je već 1886. uredila odnose svojih katolika u konkordatu sa Vatikanom, koji je uveliko delo kneza Nikole kao i Štrosmajera. Obnovljena barsko-dukljanska arhiepiskopija otela je katolike u Crnoj Gori austrijskom protektoratu i odatle neopisivo ogorčenje bečke vlade i njene diplomatije. Već 8. X. 1886. bude postavljen za nadbiskupa dalmatinski franjevac Šime Milinović, učen rodoljub i lice najvećeg poverenja Štrosmajera i knjaza Nikole. (...) O odlučnosti ove trojice, unatoč diplomatskim intrigama austrougarskoga poslanika pri Vatikanu, a napose Milinovićeva promemorija od 22. II. 1887., iza koje je punom voljom i srcem stajao suveren jedne male ali slobodne i junačke zemlje, učine da je Lav XIII. dopustio sa jednim kodiciom upotrebu slovenskog bogoslužja." Viktor Novak, *Glagoljica u konkordatu*, Beograd 1937., 3 (p. o. iz časopisa "Javnost"). Vidi još: A. JEMBRIH, 2013, 239-254.

³⁴ Riječ je o Matici sorbskoj kod Lužičkih Sorba u Budišinu (Bautzen) osnovana 1847. U Istočnoj Njemačkoj do ujedinjenja sa Zapadnom Njemačkom; tada ih je bilo oko 60 000. Ta je Matica je djelovala gotovo sto godina. Zabranjena je bila 1937. Lužički Sorbi (polabski Srbi smješteni između rijeka Labe i Sale) dobili su 1548. svoj prijevod *Novoga zavjeta*. Kao

narječja ne znam ništa. Čini mi se iz malo rieči da će valjda biti najbliže Poljakom. Ne znam kakve su vjeroizpoviesti, bit će i katolika, ali valjda većim dielom protestanti. Katolici su nekada pod papom Pijem V. dobili pravo službe božje u slavenskom jeziku – valjda crkvenom staroslavenskom. Gradjansko pismo – sudeć po poslanoj mi karti – bit će latinsko.

Vi se jamačno već smijete ovakovu mojemu poznavanju lužičkih Srba, a tko se smije, bit će dobre blage volje; pa tako i Vi, izpravite il popunite moje slabo znanje, pa mi sa svim kratko izvolite kazati, što je "sobustaw i sobuzaložer", kakove su vjeroizpoviesti lužički Srbi, katolici imaju li sada u božjoj službi staroslavenski jezik? A kad biste mi mogli ili htjeli svjetovati, bih li i ja, koliko mogu priložio za njihov skačićno dom – bio bi mi takav savjet dragocjen.

Molim da izvolite moj srdačni pozdrav primiti i takodjer izručite svojoj dragoj supruzi i djeci. S najdubljim počitovanjem

Vaše Presvietlosti
ponizni sluga
Juraj Posilović

8.

Presvietli gospodine!

Vaša preporuka sigurno je kod mene važna, pa bih ju rado uslišao, kad mi ne bi bilo moralno nemoguće. Vi ste sami to uvidjeli, kad ste iz ljubavi prama bratu svojem meni pisali. Ja ga doista vrlo žalim, poznajući ga još od njegova djakonata i katehezijske u Zagrebu.

Biaše on tada krasan čovjek, meni vrlo mio, bio sam na njegovih primicijah.³⁵ Kašnje je pao u nesreću, od koje i sada trpi. Bacio se je u političku akciju, koja mu nosi novca, al kano svećeniku ne nosi mu zasluga. Srdačno bih se veselio, kad bi se svojem svetomu zvanju sav povratio.³⁶

Bog uzdržao Vašu Preuzvišenost zdravu i krepku i blagoslovio Vaš rad! Izvolite i svojoj dragoj supruzi dojaviti moj naklon. S osobitim velepočitovanjem jesam u Zagrebu 25/2 1899.

Vaše Presvietlosti
ponizni sluga
Juraj Posilović

prevoditelj spominje se Jakubica. Za ogled evo jedne strofe pjesme njihova pjesnika Jakub Bart-Ćišinski (1856 – 1909): Božo, budž mi/ zderž strowy a čily/ do skónčenja časow/ moj sorbski lud. (Bože, budi milostiv/ očuvaj zdrav i čil/ do svršetka svijeta/ moj sorbski narod). Tisućgodišnja povijest Lužičkih Sorba protkana je borbom za opstanak. U 13. stoljeću bilo im je zabranjeno upotrebljavati svoj jezik, ograničavana su im bila građanska prava. Danas postoje Gornji i Dolnji Lužički Sorbi s dva jezika koji se razlikuju u leksiku, gramatici i fonetici. O njima je pisao I. BROZ 1886., 93-95.

³⁵ Prva misa koju služi mladosnik, nakon što je od biskupa zaređen za svećenika.

³⁶ Riječ o Jagićevu bratu svećeniku Ivanu Nepomuku koji se bavio i politikom.

9.

Presvietli gospodine!

Po tom što kašnje, nego li je pristojno, odogovaram na Vašu sbilja mi dragu i dragocjenu čestitku k mojoj dvadesetpetoj godišnjici biskupstva, nemojte, molim Vas, pomisliti, da ju malo cijenim. Nego vjerujte, da se nadam u staroga prijatelja prije naći izpriku svojemu zakašnjenju, nego li u kojega drugoga uglednika. Izvolite dakle primiti moju najusrdniju zahvalu.

Ni neprijatelj ne bi mogao nijekati Vaših velikih zasluga ne samo za jezik nego u obće za napredak cienu i čast hrvatskoga naroda. Ja napose molim se Bogu, da Vas još mnogo godina uzdrži zdrava i čila i živahna. Ne znam netko mi je rekao, da ste vrlo slab na probavi. Lasno vjerujem kraj svedj napetoga književnoga rada. Ako je tako, onda bih Vas molio, da biste se više obazirali na tu slabocu. Izvolite me preporučiti svojoj dragoj supruzi.

Ostajem s dubokim velepočitanjem

U Zagrebu 2. rujna 1901.

Vaše Presvietlosti

ponizni prijatelj

Juraj Posilović

10.

(.....)

ja mislim, da bi se sliedila sintaksa hrvat. jezika, a ne latinskoga. Koliko je, ili kako je u tom Parčić postupao ne znam.

Napokon što se tiče poluglasa, gdje je u sadanjem živom jeziku čakavskom ili štokavskom čitav samoglas: hotio bih, da se taj umetne samo ne znam, da li a ili e, mačem ili mečem?

Vi, koji poznajete ne samo staroslavenski jezik u čitavom njegovu obsegu, napose hrvat. i srbsku recenziju, nego i druge slavenske jezike, znate ne samo prosuditi moja pitanja, nego i druga, koja će se nametnuti i Vama samu, kad dobijete u ruku Parčićevo izdanje: Vi ćete si učiniti za slavensku liturgiju u Hrvata – i Srba, ako se ne budu bojali odstupiti od ruskoga običaja – veliku zaslugu; ako objelodanite svoje opaske. Meni pako učinili biste ljubav, kad biste mi privatno izrekli svoj sud o mojih pitanjih, u koliko ne bi bila vriedna, da o njih javno govorite.

Kraj ovoga dopustite mi, da još kano neuk koji bi se ipak poučiti želio i morao, stavim nekoja pitanja.

1. Ima li ikakva knjiga iz najstarijega, il ovomu najbližega, vremenu, koja nije prievod iz grčkoga, il morda latinskoga, nego je originalno pisana staroslavenskim jezikom?

2. Ima li knjiga originalnih ili prevedenih, starih, koje ne sliede syntaksu grčku (latinsku), nego naravnu slavensku?

3. Imali o syntaksi starosl. jezika, kakova jest, ili bi imala biti, ne po grčkom ili latinskom, nego po *naravi sama staroslav. jezika* – kakova novija ili najnovija knjiga od Miklošiča,³⁷ il od Vas, ili koga drugoga sbilja učena muža?

Ako ima što od onoga što se traži pod 1. 2. 3.: može li se kupiti, i gdje?

Osim evanđelja, ima li od kojega *Sv. pisma* u novije i najnovije vrijeme *izdana gdje koja* valjano iz starih rukopisa? Ako da, gdje se može dobiti?

(.....)³⁸

Zaključak

Iz predočenih pisama senjskoga biskupa i zagrebačkoga nadbiskupa Jurja Posilovića što ih je pisao Vatroslavu Jagiću, još se jednom potvrđuje činjenica da su privatna pisma znamenitih osoba još uvijek dragocjena riznica saznanja bilo iz privatnoga života bilo iz struke. Tako se i ovdje pokazuje zbog čega i koliki je interes biskupov bio za glagoljicu i njezine najstarije spomenike. Visoko pozicioniran u katoličkoj Crkvi, kao biskup, on je u svojoj biskupiji želio iznova uvesti glagoljicu u službu božju, svećenicima omogućiti da to staro hrvatsko pismo i nauče. Pogotovo je to imao razloga nakon objelodanjenog *Misala* (1893.) kojemu je vraćena hrvatska redakcija, a koji je priredio fra Dragutin Antun Parčić.

Polazeći od činjenice da je grad Senj, od starine poznat i kao kolijevka hrvatske glagoljice i da je u njemu djelovala glagoljska tiskara od 1494. do 1508.,³⁹ Posilović je još više bio ohrabren u nastojanju oko uvođenja katedre za crkvenoslavenski jezik što je i učinio u senjskome sjemeništu. Pisma Posilović-Jagić dragocjeni su izvor za poznavanje života glagoljice u 19. stoljeću u Senjskoj biskupiji. U Prilogu je predočen tekst *Poslanice* svećenstva Dalmacije, Hrvatske i Istre iz 1905. u kojoj je riječ o nastojanjima oko uvođenja *staroslovenskoga* jezika u službu Božju, za što se je i Posilović također zalagao.

³⁷ Franc Miklošič je, uz ostalo, objavio: *Altslovenische Formlehre in Paradigmen* (1874), *Beiträge zur altslovenischen Grammatik* (1875), *Ueber den Ursprung einiger Casus der pronominalen Declination* (1874), *Das Imperfekt in den slavischen Sprachen* (1874). Za povijest slavistike vrlo su važna Miklošičeva pisma koja su objavljena: K. STURM-SCHABL, 1991.

³⁸ Kao što se razabire to je dio pisma kojemu nedostaje početak i završetak, pa nije moguće odrediti godinu nastanka, no ipak se može pretpostaviti da ga je Posilović pisao prije nego je tiskan Parčićev Misal 1893. Kurzivom navedene riječi u pismima Posilović ih je podcrtao.

³⁹ Vidi: *Zagreb riznica glagoljice*. Katalog izložbe. Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb, rujna 1978, 62-67; uvod napisala Anica Nazor; vidi: M BREYER, 1940.

Prilog

Budući da je zagrebački nadbiskup Juraj Posilović još bio živ kada su se nadbiskupi i biskupi crkvenih pokrajina: Zagreba, Gorice, Zadra i Sarajeva zauzimali za uvođenje staroslavenske liturgije u njihovim župama, godine 1905. objelodanjena je *Poslanica svećenstva Dalmacije, Hrvatske i Istre u pogledu glagoljice za sastanak biskupa u Rimu od 25. svibnja do 7. lipnja 1905.*⁴⁰ To je zapravo napatuk prema kojemu će biskupi i nadbiskupi u Rimu braniti stavove obrazložene u *Poslanici*. Danas je ta *Poslanica* malo ili nije uopće poznata široj javnosti, a s njom se je složio i Posilović jer je osobno pledirao za glagoljicu u Senjskoj biskupiji, što je već bio spomenuo u prvome pismu V. Jagiću. Stoga držim da je od koristi i zanimljivosti, čitavi tekst *Poslanice* ovdje iznova predočiti.⁴¹

Preuzvišeni Nadbiskupi i Biskupi
Crkvenih pokrajina Zagreba, Gorice, Zadra, Sarajeva

Pred našim očima zbiva se znameniti događaj, koji ne će ostati bez znatnog utjecaja na naše crkvene i narodne prilike. Za prvi put od kad povjest spominje hrvatskog naroda sastaju se, na poziv sv. Oca, u vječnome gradu, Vaše Preuzvišenosti i Presvjetlosti kao crkovni predstavnici svih hrvatskih zemalja. I ovom prigodom ne može vaše svećenstvo a da vam ne izrazi najodanija čustva svoje privrženosti. Vama od Boga postavljenim, da bdijete nad katoličkom crkvom u našoj domovini. Mole također, da pred Njegovom Svetosti Pijem X. iztaknete njihovu nepokolebivu vjernost Petrovoj Stolici i sinovsku odanost, kao dragocijenjenu baštinu pradjedova.

Ovako važan čin ne može proći neopažen, jer je živa vjera u srcu naroda našega. O mnogim našim potrebama povest će se riječ na tom znamenitom zboru pred Svetim otcem, a među svima, bez sumnje na prvo mjesto i poraba staroslavenske službe Božje. Dosadanje stanje, protivnosti i zapreke biše uzrokom velike uzrujanosti, nesporazuma i svakovrsnih agitacija na štetu vjere katoličke, zbog česa mnoge plemenite namisli i danas ne postizavaju svoje svrhe. I spasonosno načelo obnavljanja društva u Kristu nailazi kod našega naroda na ogromne poteškoće, koje nije lako svladati dok se ovo pitanje konačno ne riješi, kako dolikuje narodu, počašćenu nazivom "antemurale christianitatis", i kako traži prošlost staroslavenske službe Božje.

Mi svećenici, koji smo svagdano s narodom u neposrednom doticaju, i poznamo misli i želje njegove, u ovim sudbonosnim časovima smatramo se u savjesti obveznim kao posrednici među narodom i njegovim pastirima, da u ime njegovo i naše izložimo ove smjerne želje i molbe.

⁴⁰ Vidi: V. SPINČIĆ, 1913.

⁴¹ Kopiju teksta dobio sam od gospodina Mladena Kezele kojemu se i ovom prigodom još jednom zahvaljujem.

Narod hrvatski gdje god se našao drži glagoljicu vlastitom općenitom svojinom i nije u njegovoj zemlji ikad znao za kakvu pravnu razdiobu crkava.

Nije ovdje mjesto, niti je naša namjera, da na temelju povjesti, potanko dokažemo opravdanost njegova mišljenja. Mnogo se, a naosob zadnjih godina, o tom pisalo, te svećenstvo iz Dalmacije u svojim raznim predstavkama na Rim, navelo je više važnijih razloga u prilog tog uvjerenja.

Ali znamenitost događaja traži, da se mi i ovom zgodom dotaknemo najvažnijih tačaka. Da se pravo prosudi pitanje glagoljice, valja zasegnuti na izvor. Postanak njezin nije u odluci Inocenta IV. od god. 1248,⁴² kako se pogrešno iztiče, nego u dobi Ćirila i Metoda, koji primivši od Carigradske patriaršije, do onda sjedinjene s Rimom, dozvolu poslanstva, uvedoše u crkvu narodni jezik i za naše zemlje, koje [su se] tada kolebale među istokom i zapadom. Također u pismima i odlukama Hadrijana II. i Ivana VIII., kako to svjedoče i potonji pape, slavne uspomene Urban VIII., Inocent X., Benedikt XIV., Pio VI. i Lav XIII.

Ivan VIII. godine 880. piše " *Litteras denique sclavinicas a Constantino quondam philosopho repertas, quibus Deo laudes debitae resonant, iure laudamus; et in eadem lingua Christi Domini praeconia et opera enarrentur jubemus... Nec sane fidei vel doctrinae aliquid obstat sive missas in eadem lingua sclavinica canere, sive sacrum evangelium vel lectiones divinas novi et veteris testamenti bene translatas et interpretatas legere aut alia horarum officia omnia psallere.*"

Poslije pisma Ivana VIII. slavensko bogoslužje širilo se sjajnije i veličanstvenije diljem slavenskih zemalja. Panonci, Česi, Bugari, Hrvati i ostali Slaveni, bili uvjereni, da je onom odlukom priznat staroslavenski jezik, liturgičnim jezikom i za zapadnu crkvu, kako je već bio za istočnu priznat od Carigrada, da jedine u njemu pjevaju hvale Bogu.

Toga su mišljenja i susljedni pape. Martin V. godine 884. šalje Klimenta, učenika Metodijeva, za nadbiskupa u Bugarsku, gdje vrši bogoslužje na staroslovenskom jeziku, a da za to nije primio nikakav poseban dopust. Bilo je dostatno pismo Ivana VIII.

Istoga je mnijenja Ivan X. Hrvatski narod nije imao od Rima nikakva zasebna dopusta za slavensku liturgiju. Spljetski crkovni sabor, godine 925, zabranjuje ju X. člankom. Papa ga ne potvrđuje, a ona se nesmetano i dalje širi. Cijenio Ivan X. kao i Hrvati, da je dostatna bula Ivana VIII. Tako mislili i ostali Pape.

Ali svaka dobra i sveta ustanova udara na neprestane zapreke i suprotivštine. Tako bilo i s našom glagolicom. Dušmani ne mirovali. Ukinuše Ninsku biskupiju i s njom nestade jednog od najodličnijih njezinih branitelja. Malo kasnije sa kraljeva narodne krvi pređe žezlo i kruna na glavu vladara druge krvi. Višestoljetna tama prekrije otadžbinu našu. U to doba spadaju zlokobni dani po našu službu Božju, koja ih ipak nadživi i održa se, te se ponovnim potvrdama Rimske Stolice, kojima se priznaje narodno pravo, podiže na novi sjaj. Od tih potvrda neke su vrijedne osobita spomena.

⁴² V. "Reskript Inocentia IV. od 1248. i njegova pravna sadržina" u: S. RITIG, 1910, 215-224.

Benedikt XVI. U konstituciji "*Ex pastrorali munere*" od 15. 8. 1754. piše doslovce ovako: "*Cum itaque ex fide dignorum acceperimus in Ritum Slavo-Latinum, quem felicitis recordationis Praedecessor noster Joannes Papa VIII, fidei ac religiosae nationi Illyriscae una cum idiomate, quod nunc Slavum litteralem appellant ... adhibendum concessit ... et successvis temporibus ... Urbanus VIII et Inocentius X ... iteratis vicibus confirmunt.*"

Pio VI. konstitucijom "*Suprema potestas*" od 11. 3. 1791, potvrđuje brevir i kaže: "*Nos ... commodo et conscientiae securitatiejusdem Nationis Illyricae, que late diffusa est et Turcas inter et Schismaticos posita, catholicam fidem semper servavit ac strenue propugnavit, consulere volentes ... dictum Breviarium Slavonicum confirmamus et approbamus.*"

Lav XIII. u enciklici "*Grande munus*" upravljenoj svim Slavenima pozivlje se na Ivana VIII. pa nastavlja: "*Quam consuetudinem multas post vices sanxit Benedictus XIV per apostolicas liiteras anno 1754, die 15 Augusti.*" Ono pismo, kao i ostalih papa o staroslavenskoj liturgiji danoj "fidei ac religiosae nationi Illyricae" a ne pojedinim crkvama Ilirika.

Riječi: "*pro iis qui ritum Slavo-Latinum profitentur*" i slične u drugim odlukama, danas toli naglasivane, kao da se s njima htjelo naš narod podijeliti na dvije crkve, rečenu su, kako se jasno iz konteksta vidi "in forma narrativa" a ne "judiciali". Takovi se izrazi tumačili nepovoljno i iz premnijevanja da na ov im obalama jadranskoga mora, na ruševinama staroga rimskoga gospodstva postoje ostanci romanskog porijekla kao posebna narodna skupina, koja primila kašnje obilježje talijanskoga imena, što je znanstveno i temeljito dokazano, da ne odgovara istini. Nepobitna je historička istina, da je t[ij]ekom vremena nestalo latinskog elementa, a da je hrvatski narod već za dobe slavenskih Apostola imao prevlast u ovim zemljama, gdje ostade isključivim gospodarom usprkos prelaznoj dobi mletačkoga osvajanja, i prama tomu staroslavenski jezik u crkvi imao uvijek trajnoga, prirodnog oslona i života u tom narodu.

U načelu priznavali Pape pravo svemu hrvatskome narodu, ali znajući da ga faktično svi ne rabe, da su nevoljne politične okolnosti onog naroda, da mnogi redovnici služe po župama, koji po ustanovi svoga reda govore misu latinski, naravna stvar, da nijesu smatrali zgodnim narediti da svi mise glagoljački. Da im je bila namjera ograničiti ili stegnuti naše pravo, po jednoglasnom mišljenju kanonista bili bi to jasno istakli navadajući bar onu običnu izreku: "*non obstantibus quibuscumque privilegiis etc ...*" Toga nema.

Da je naš jezik u crkvi narodno pravo, a ne pojedinih crkava imademo dokaza i unajnovijim tumačenjima sa službene strane. Apostolski bečki Nuncije Galimberti u "noti" od 12. 5. 1887, govoreći o staroslovenskoj liturgiji od vijekova izumrloj kod katolika u Crnoj Gori, uvedenoj za Lava XIII, kaže da to nije ništa nova: "*Non de nova prorsus concessione agi sed de vetustae concessionis confirmatione sicut Hadriani II, Johannis VIII et benedicti XIV apostolicae constitutiones testantur.*" Da se staroslovenski jezik nije smatrao za nas narodnim pravom nego pojedinih crkava, ne bi se jamačno Nuncije nikad na one Pape bio pozvao.

Dakle sve službene odluke bistro nam kažu, da je staroslovenska služba Božja dana narodu Ilirskome t.j. hrvatskome. Pa kolikogod se marno i savjesno istraživalo da se nađe ma bilo i jedna župa, i jedna crkva, kojoj je staroslovenska liturgija napose, kano mjesna ograničena povlastica dana, nije tomu nigdje moguće naći ni najmanjega traga, ni uspomene, ni dokaza.

I doista ni prošlost, ni sadašnjost, nijesu znale pa ako Bog neće ni budućnost znati – za kakvu razliku među crkvama latinskim i glagoljačkim. Na pretek je službenih imenovanja svećenika, koji vršili službu Božju latinskim jezikom, na župu gdje bio običaj slavenski misiti, a tako isto na župe gdje se nijesu obavljali crkovni čini na slavenskom jeziku, imenovalo bi se svećenika glagoljaša. Ove iste službene odredbe zaista su najboljim dokazom da narod, svećenstvo i biskupi nijesu znali za kakvu pravu razdiobu crkava, već su držali staroslovensku službu Božju općenitim pravom hrvatskoga naroda, koji se prema okolnostima njome služio.

Načelo narodnoga prava osvjetljuju nam i mnoge ostale činjenice, koje nam podaje nepodmitljiva povjest. Da ne duljimo navesti ćemo samo dvie.

Prije dviesta godina koparski biskup Pavao Naldini piše naseljenim Slavenima u njegovoj biskupiji: "*Concedo alli Schiavi (forte con piu amplo privilegio) sacri operaj, che non sole predicheri, ma uficij, messe, sacramenti, e quanto puo desiderarsi da un fedele li somministrano in linguaggio Schiavo, loro proprio e congenito.*"

A kad se usljed političkih i trgovačkih odnošaja nekoliko hrvatskih obitelji preseli u Mletke, podigoše svoju crkvu na čast sv. Jurja, i tu u tuđoj zemlji uvedoše staroslovensku službu Božju. S narodom rastao, s narodom padao naš liturgični jezik. I kad bi providnost Božja htjela, da zatorno vrijeme zbriše jednom s lica zemlje hrvatski narod, a zamijeni ga drugi, s njime bi po našim zemljama iščezla i staroslovenska liturgija, usprkos realnih privilegija pojedinih crkava.

Ali očinska skrb rimskih papa nije se ograničila na sami staroslovenski jezik u službi Božjoj, već od vijekova odobri i pučki jezik u našoj crkvi.

Godine 1640. izađe u Rimu hrvatski ritual "*editum jussu Urbani VIII Pontificis Maximi*". Ne da se ni pomisliti, da je isključivo pečatan za svećenike glagoljaše, dapače cijenimo, da su mu glavnim povodom bili svećenici koji (su) rabili latinski jezik u svojim obredima. Isusovac Bartul Kašić, koji ga po nalogu Urbana VIII. preveo piše: "*Prudenti ac piissimo consilio factum est beatissime pater ut Rituale latinum fieret Illiricum ...*"

Glagoljaši poznavali su vrlo dobro glagoljicu, kako nam to svjedoče matice rođenih, vjenčanih i umrlih napisane glagoljicom. To nam priznaje isti Urban VIII, koji izdaje staroslovenski misal i spravlja izdanje časoslova na istom jeziku. Kad je knjige tako obsežne moglo čitati i razumjeti slavensko svećenstvo, kad je ono imalo dva svoja glagoljska obrednika pečatana u Rimu, i to jedan 19 godina, a drugi samih jedanaest godina prije no izlazi ovaj Urbana VIII, očividno je, da je hrvatski ritual izdan za latinske svećenike, a to ne radi njih, nego naroda radi. Povjest nam kaže, da je slabo poznavanje latinskog jezika bilo općenito po svoj Evropi, a ipak nijednom svećenstvu nije se dao obrednik u narodnom jeziku. Suviše svećenstvo latinsko rabilo (je) svagđano dvije velike latinske knjige: Misal i brevir; pa kad mogli njih razumijeti i s

njima se služiti, jamačno nije mu bilo teško držati se i latinskog rituala. Ali ovdje je zanimani hrvatski narod obdaren pravom na glagoljicu, a s nepovoljnih političkih okolnosti gdje nje lišen. Brevir ostao latinski, jer se poraba njegova odnaša jedino na osobu svećenika. Misu govorio latinski, ali puk pjevao i odgovarao samo hrvatski. Ritual je knjiga po kojoj svećenik najviše opći sa svojim stadom i s njom obavlja sve poglavitije čine sv. vjere i prati vjernika od kolijevke do groba. S toga narod bar to želio u svom jeziku. "Expetitum a tota natione", veli u predgovoru prevodilac Bartul Kašić, koji po nalogu pape godine 1613, i slijedećih obađe sve hrvatske zemlje.

Narodu je bilo teško što njegovo pravo propada, pa i ako je radi nepovoljnih okolnosti dosta toga trpio, opet je uvijek uzdisao omiljenim amanetom. Urban VIII ne mogući u to žalosno doba narediti svećenicima da poštuju narodno pravo, naređuje da se izda ritual na hrvatskom jeziku a latinskim slovima za porabu latinskih svećenika, a kasnije rabili ga jedni i drugi bez razlike. I danas postoje takove prilike, na koje smjerno potpisani smatraju se u dužnosti upozoriti Vaše Preuzvišenosti i Presvjetlosti, s kojih ne bi bilo pravo ni zgodno, dapače dalo bi povoda velikim neredima, na uštrb ugleda crkve i vjere, kada bi se ta povlastica uvedena dozvolom crkve, u narodu ukorenjena od tri vijeka, najednom ukinula.

Nu još upotrebljavao se narodni jezik u pjevanju epistola i vandelja. Slavne uspomene Papa Siksto V, utemeljivši u Rimu ilirski kolegij sv. Jerolima sa golegjalnom crkvom istog imena, daje za velikih svečanosti pjevati štenja i vandelja na hrvatskom jeziku. Isti oci Koncila Tridentinskoga izjaviše, da ima se taj običaj, koji je zavladao u našim zemljama, ne čini dostojnim osude. Nu da hrvatski narod nema nijedne druge izričite potvrde za tu svoju osobitost, to pak duh rimske crkve, u svemu do skrajnosti snošljiv i čuvalac običaja pojedinih crkava, daje mu indirektnu potvrdu sa svojim zakonima, koji kažu, da se može uvesti "*consuetudo*" ne samo "*juxta*" dali i "*praeter legem*". I ovaj običaj, gdje god je hrvatskog naroda časno se održa kao zalog njegovog starinskoga amaneta ostavljena mu u nasljedstvo od otaca i neopovrljivo jamstvo, po kojem će moći pri povoljnim okolnostima uvesti svoj slavenski jezik u službu Božju. To mu se ne usudi dirati ni najokorjeli dušmanin njegov.

Iz istog duha rimske crkve kao i sa strane rimskih papa, hrvatski narod imao je očitih dokaza blagonaklonosti ne samo prama staroslovenskom, dali i prama živom narodnom jeziku u rimokatoličkoj liturgiji. Koliko očinska skrb Ivana VIII i njegovih nasljednika, toli brzo raširenje liturgije, ističe nam očevidno prst Božji, koji htjede pomoću ovog sredstva spasiti tako veliko pleme vjeri i prosvjeti. Slavenska plemena kroz mnoge vijekove bila rastrojena i progonjena; oni na sjeveru pod mongolskim jarmom preko četiri vijeka; ovim na jugu u neprestanoj borbi protiv polumjeseca bilo je suđeno da propadnu. Ipak ne samo da preturiše te bijede izvan reda, dali slavensko pleme ostade čilo, krepko, puno zdrava razuma i kršćanskog morala, kako to, osobito za nas Hrvate, svjedoče narodne pjesme i priče. Odakle mu toliko života u tim nepogodama, ako ne iz krila svete majke crkve, iz riječi Božje? A kako mu se priljubila srcu ta evandeoska riječ, ako ne kroz narodnu liturgiju? Sve ga ostavilo, ali nije baština svetih apoštola Ćirila i Metoda. Izreke iz pojedinih crkovnih čina, a nada sve iz epistole i evandelja, koje znao na izust i upotrebljavao u zgodno vrijeme, krijeple ga u nevolji,

tješile u žalosti, jačale na mukama, davale snage da ustraje na stazi kršćanskoj, te ne dadoše da malakše u borbi, niti da se prepusti slijepoj sudbini, kao što ne da ni dandanas.

Djelo svetih apostola bilo je i ostaje providencijalno kod hrvatskoga naroda koji je "*et Turcas et Schismaticos positus*" (Pio VI.). To su bili važni razlozi, koji potaklu Rim prošlog vijeka ne samo da uzdrži, dali i učvrsti slavensku liturgiju.

Na 24 rujna 1804. Piše sv. Kongregacija "de propaganda Fide" osorskom biskupu. "*Essendo guinto a notizia della congregazione, che in codesta sua diocesi si truscuro dagli ecclesiastici nelle messe e nei divini ufficii l' uso deli' idioma slavo letterale stampato nel carattere gerolimiano ed essendo a carico della medesima sacra congregazione d' invigilare, perché si conservi un rito, che fu di tanto vantaggio alla cattolica religione ... Sarà poi sua sollecitudine per la conservazione del rito slavo-latino il rendere istruita questa sacra congregazione, del presente stat odi detto rito e di ciò che possa per rin vigorirlo onde si conservi e mantenga ad onore della nazione ed a vantaggio della santa nostra religione.*"

Nu jer sve ovo bilo vođeno u duhu Božjemu, jer odatle velika korist vjeri i narodu, to ovo djelovanje bilo zazorno protivnicima slavenstva i katoličanstva, te ih viđamo gdje se laćaju svakog sredstva, da zatru trag staroslovenskoj službi Božjoj. Prelazimo mukom preko pojedinih osoba i događaja s kojih i sada krvari srce naroda našega.

Nu već radi zora mira, već kuca čas, kad će hrvatski narod odahnuti odvišestoljetne borbe i spokojno uživati ovu baštinu svete solunske braće. Naši su biskupi zvani u vječni grad, da to djelo pravičnosti i ljubavi privedu kraju. Ovom znamenitom prigodom vas hrvatski narod katoličke vjere, upire oči u svoj Episkopat kao pouzdana djeca u svoje brižne duhovne oce i čeka od njih riječ utjehe. Imade mnogo protivština, da nadvlada, e bi mogao s drugim narodima koracati u slobodi i prosvjeti pa ga teško boli što krivnjom nekih, ovo pitanje sapinje i onako slaba krila njegova. Osvjedočen je, da se ne mogu odobriti nepravde i bezakonja počinjena u prošlosti na njegovu štetu i priznati zakonitost nasilja naših protivnika.

Pozorno prate razvitak ovih događaja i naša grčko-istočna braća. Staroslovenska liturgija u nas katoličkih Hrvata most je što spaja zapadnu s istočnom crkvom i providnost Božja jamačno ju i danas podržaje, jer po njoj : "*catholica fides in latissimis provinciis propagabitur*". S najmanjeg njezinog ograničenja pukao bi još veći jaz među nama i njima i dalo bi se još više izlike njihovu raskolu, jer bi se pobudila u njima bojazan, da bi se tako i njima dogodilo, kad bi pristupili u krilo rimo-katoličke crkve.

I grčko-sjedinjeni misle, da bi bili prvi na udarcu netom bismo mi bili lišeni naše narodne liturgije.

Obzirom na sve ove zamašite nedogledne posljedice za budućnost Crkve katoličke i njezin razvitak na istoku sasvim je naravno, da sastanak hrvatskog Episkopata u Rimu pobuđuje pozornost u svemu Slavenstvu. Ovo veliko slavensko pleme koliko je srodno po pučkom jeziku, još je više po crkvenom, niti je moguće odijeliti naše narodno bogoslužje od onog ostalih Slavena, pa pripadali i istočnoj crkvi. Kao udarac zadan jednom udu našega tijela, ne ostaje bez boli u svim ostalima, tako i

povreda, koja bi se nanijela staroslovenskoj službi božjoj kod nas Hrvata, našla bi odjeka kod svih Slavena. Jedan je početak, jedan izvor, jedan te isti korijen ovog prostranog stabla oko kojeg se prepliće povijest i život svega slavenstva.⁴³

Nameće se s toga dužnost, da se ne raskopava dali pazi i goji ovo sjeme sloge, iz kojeg može izrasti veliko stablo, da pod njime u krilu Petrove crkve uzmognu počivati sva slavenska plemena.

Sastanak hrvatskih katoličkih biskupa u Rimu, događaj je što će povjest zabilježiti i zlamenit je ne samo za sudbinu staroslovenske liturgije u Hrvata, dali kako naglasismo za sve slavenstvo, i za budući razvitak Crkve na istoku, naime za razpoloženje naše odijeljene braće prama sjedinjenju istočne crkve sa zapadnom.

Narod i svećenstvo shvaća potpuno svu težinu ovog časa, te molitvama svoga Episkopata združuje svoje, da mu Bog, koji bdije nad sudbinom naroda, pruži svemoguću pomoć, a uz to ljubeći Vam posvećene ruke izražuje naroda svoga i svoje želje opravdane povješću i današnjim potrebama.

1) Da je staroslovenska liturgija pravo čitavog hrvatskog naroda, a ne pojedinih crkava.

2) Da se naš narod može s njome služiti bez ikakva ograničenja

3) Da Ritual i Epistular hrvatskog jezika ostane i unapred u porabi

Pokorni i odani sinovi u Krstu.⁴⁴

Literatura

Mile BOGOVIĆ, Staroslavenska liturgija u biskupijama Senjskoj i Modruškoj u 19. st. i Parčićev "Misal", u: Zbornik radova sa znanstvenoga skupa. *Život i djelo Dragutina Parčića* (ur. J. Derossi), Zadar-Preko 18-19. listopada 1992, Zadar - Zagreb, 1993.

⁴³ Tako nisu shvaćali u Beču oni koji su bili protiv glagoljice i slav. bogoslužja. Bečka je politika u tome vidjela sredstvo panslavizma koji je Beč svim silama želio ugušiti. Usp. V. NOVAK, 1937, 4.

⁴⁴ Na dnu stranice čitamo: "Po način rukopisa. U 'Katoličkoj hrvatskoj tiskari' u Zadru 1905." NB. U prepisanome tekstu slovo **gj** u pojedinim riječima zamijenjeno sa slovom **đ**. Riječ *dali* koja se pojavljuje u pojedinim rečenicama znači *nego*. Iz predočene se *Poslanice* razabire posljednji pokušaj za spas glagoljice i staroslavenskoga bogoslužja u navedenim biskupijama i nadbiskupijama. No, nakon pojave Parčićeva Misala (1893.) bilo i dalje (vidi: V. NOVAK, 1937, 4-5). Plodom nije urodio niti sastanak hrvatskih biskupa i nadbiskupa u Rimu 1905. kako je naprijed spomenuto. Za uporabu glagoljice nisu bili i neki hrvatskih biskupi i to oni koji su bili vjerni Beču i Pešti. No, kad je rješenjem od 10. rujna 1876. Posilović imenovan senjskim biskupom i kad je dužnost preuzeo, on je, kao što je rečeno, u toj biskupiji ušćuvao glagoljicu. "Koliko borbe, koliko muke, koliko materijalnih žrtava žrtvovao je, da spasi taj dragocjeni amanet hrvatskom narodu. Na svoj trošak dao je u Rimu tiskati glagoljski misal i uveo ga u svaku župu. Zatim je ustanovio u biskupskom bogoslovnom učilištu katedru za liturgički jezik staroslavenski i odredio, da počam od god. 1894. ima biti jezik staroslavenski predmetom župničkog ispita za sve kandidate." F. PLEVNJAK, 1910, 462.

- Mladen BOŠNJAK, *Slavenska inkunabula*, Zagreb, 1970.
- Mirko BREYER, Senj - kolijevka hrvatskog tiskarstva, *Hrvatski kulturni spomenici*, I, Senj, JAZU, Zagreb, 1940.
- Ivan BROZ, *Crtice iz hrvatske književnosti*, I, MH, Zagreb, 1886.
- Stjepan DAMJANOVIĆ, *Slovo iskona*. Staroslavenska/starohrvatska čitanka, Zagreb, 2002.
- Stjepan DAMJANOVIĆ, *Opširnost bez površnosti*, Zagreb, 2006.
- Josip HAMM, Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika, *Slovo*, 13, Zagreb, 1963.
- Josip HAMM, *Staroslavenska gramatika*, Zagreb, 1970.
- Josip HAMM, Ruska redakcija u glagoljskim spomenicima, *Slovo*, 21, Zagreb, 1971.
- Zoran GRIJAK, Shvaćanja mladoga Jurja Posilovića o kulturi i politici na temelju njegove korespondencije sa Šimunom Balenovićem 1856. – 1861., *Časopis za suvremenu povijest*, 30, br. 1, Zagreb, 1998, 51-72.
- Igor GOSTL, *Dragutin Antun Parčić*, Zagreb, 1998.
- Rudolf JAGODITSCH, Das Institut für slavische Philologie und Altertumskunde der Universität Wien. U: *Österreichische Osthefte*, Jahrgang 2, Heft 1, Wien, 1960, 79-83.
- Alojz JEMBRIH, Dragutin Antun Parčić i njegovo djelo (1832. – 1902.). *Ex libris Kezele*. Katalog izložbe, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2002-2003.
- Alojz JEMBRIH, Ivan Broz i danas s nama. *Hrvatsko zagorje*, XI., 1-2, Krapina, 2002.
- Alojz JEMBRIH, Šimun Milinović studirao na Bečkom sveučilištu. U: *Gazophylacium*. Časopis za znanost, umjetnost i gospodarstvo, XVIII., br. 1-4, Zagreb, 2013.
- Viktor NOVAK, *Glagoljica u konkordatu*, Beograd, 1937.
- August MUSIĆ, Dr. Ivan Broz, *Ljetopis JAZU*, 9, Zagreb, 1894.
- Anica NAZOR, Tragom Parčićeva "Misala". *Antun Dragutin Parčić. Hrvatski jezikoslovac i glagoljaš*. Zbornik, Zagreb, 1993.
- Fran PLEVNJAK, *Prilozi za kulturnu povijest hrvatskog svećenstva*, Zagreb, 1910.
- Preuzvišeni Nadbiskupi i Biskupi crkvnih pokrajina Zagreba, Gorice, Zadra, Sarajeva* (Poslanica), Zadar, 1905.
- Ivan RADETIĆ, *Predavanja o knjigi staroslovenskoj*, Senj, 1896.
- Svetozar RITIG, *Povijest i pravo slovenštine u crkvenom bogoslužju, sa osobitim obzirom na Hrvatsku*, Zagreb, 1910.
- Franjo VELČIĆ, Politički odjeci Parčićevih liturgijskih izdanja. *Antun Dragutin Parčić. Hrvatski jezikoslovac i glagoljaš*, Zagreb, 1993.
- Antun Josip SOLDI, Antun Dragutin Parčić i njegov glagoljski misal, *Slovo*, 39-40, Zagreb, 1990.
- Vjekoslav Spinčić, *Slavensko bogoslužje u Istri*, Pula, 1913.
- Stjepan SRKULJ, *Die Entstehung der ältesten russischen sogenannten Nestorchronik* (...), Požega, 1896.

- Katja STURM-SCHNABL, *Der Briefwechsel Franz Miklosich's mit den Südslaven*, Založba Obzorja, Maribor, 1991.
- Agneza SZABO, Političke i crkvene okolnosti u doba gradnje Bazilike Srca Isusova u Zagrebu. Drugi dolazak Isusovaca u Zagreb, Godišnjak Društva za povijest Zagrebačke Nadbiskupije Tkalčić, 6, Zagreb, 2002, 191-230.
- Agneza SZABO, Zagrebački nadbiskup Juraj Posilović – mecena hrvatske kulture i prosvjete. *Naše domovine kinč prežehni*, Zbornik u čast 70. obljetnice bistričkoga župnika i prvog upravitelja Hrvatskoga nacionalnoga svetišta Majke Božje Bistričke mons. Lovre Cindorija, ur. Alojz Jembrih, GK i Kajkaviana, Zagreb, 2004.
- R. TRAUTMANN, *Die altrussische Nestorchronik*, Leipzig, 1931.
- Zlatko VINCE, Ivan Broz, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, niz: *Kritički portreti hrvatskih slavista*, Zagreb, 1992.
- Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Školska knjiga, Zagreb 1995.

BISHOP'S LETTERS TO VATROSLAV JAGIĆ (1886 – 1901)

Summary

Of the 13,553 letters sent to Vatroslav Jagić and which are stored in the National and University Library in Zagreb, in the Department of Manuscripts and Rare Old Books, ten letters were sent to Jagić by Senj's bishop, later Zagreb's archbishop, Josip Juraj Posilović. These letters are of interest to Slavists and Croatists because the bishop didn't write to Jagić about theological themes but about the Glagolitic script and Glagolitic monuments. Besides this from the letters it can be discerned how much the bishop's engagement was with the preservation of the Glagolitic script in his Senj-Modruš bishopric and about his merits with the foundation of the department of Old Church Slavonic language in Senj's seminary, and the efforts of the priests of his bishopric that they, upon the pastor's examination, also demonstrate their knowledge of the Glagolitic script. For a better understanding of a number of details in the letters, they are accompanied with notes whilst in an attached article a *Missive* is also addressed to other bishporics about the preservation of the Glagolitic script.

Keywords: Juraj Posilović, bishop, Vatroslav Jagić, Slavic studies, Glagolitic script, Old Church Slavonic language, liturgical books